

KONU 1: PREHİSTORİK ARKEOLOJİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Prehistorik arkeoloji, dünyanın çeşitli üniversitelerinde farklı ekoller şeklindeki uygulamalara karşın, kelime anlamı olarak insanın insan olma özelliğine kavuşmasından “yazının başlangıcı”na kadar geçen dönemde yaşayan tüm topluluklar ve toplumları inceleyen bir bilim dalıdır. Bu alan, araştırmacılarına doğrudan yazılı belgeler sunmayan bir alan olarak da tanımlanabilir. Prehistorik arkeoloji bu nedenle günümüzde ortadan kalkmış olan böylesine toplulukların ekolojik ortamlarını, maddi alış-verişlerini, günlük yaşamlarını, geçimlerini sağlama pratiklerini, toplumsal örgütlenmelerini, simgesel gizemli yaşam biçimlerini yeniden kurabilmek için maddi buluntuların analizinde farklı bir süreç izlemek zorundadır.

Prehistorya ilgili olduğu dönemlere ait insanların taş, kemik, boynuz ve odundan yaptıkları alet ve silahlarını, yerleşim biçimlerini, din ve inanç sistemlerini, sanatlarını başka bir deyişle maddi ve manevi yaşam biçimlerini araştırırken aynı zamanda insanların kendi fizik kalıntılarını, yaşadıkları ortamı ve bu ortamla ilişkilerini de incelemektedir. Bu incelemeleri daha çok yaptığı kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen verilerin yorumlanmasıyla gerçekleştirmektedir. Prehistorik Arkeoloji'nin kendine özgü kazı ve araştırma yöntemleri ile interdisipliner bir yaklaşımı vardır. Kendisinden başka birçok bilim dalının yöntem ve araştırmalarına da gereksinim duymaktadır. Prehistorik Arkeoloji'nin konusuna ışık tutan ya da yardımcı olan bilim dalları sadece sosyal bilimlerle sınırlı değildir. Bunlar arasında yer bilimleri de önemli bir yer tutmaktadır. İnsanın yaşadığı çevrenin özelliklerini ve yaptıkları taş aletler için kullandıkları taş cinslerini anlayabilmek için Jeoloji, Jeomorfoloji, Petrografi, Paleontoloji, Zooarkeoloji, Paleozooloji ve Paleobotanik gibi bilim dallarının yardımına başvurmak durumundadır. Aynı zamanda nesilleri tükenmiş ya da biçim değiştirmiş insan

topluluklarını incelediğinden Etnoloji çalışmalarının sonuçlarından da geniş ölçüde yararlanmaktadır.

Prehistorik arkeoloji böylece diğer arkeolojik disiplinlerin dışında, kuram ve tekniği ile yöntemsel yenilik ve yenilenmelerin en canlı odağına da sahiptir. İnsan faaliyetlerinin karmaşık modellerinin böylesine dolaylı izlerini yorumlamak; genel kavramların ışığında, küçük çaplı toplulukların nasıl yaşadıklarının anlaşılması ve antropoloji ile sıkı ilişkiler sayesinde sağlanmaktadır. Prehistorik arkeoloji ayrıca, günümüz yerli toplulukların incelenmesini de içerdiği gibi biyoloji ve biyolojik antropoloji disiplinleri ile de yakın bağlantılar içindedir.

PALEOLİTİK ÇAĞ

Günümüzden önce yaklaşık 2,6 milyon yıl önce başlayan ve 10.000 yıl önce sona eren çağ Paleolitik Çağ'dır. 20-25 kişilik küçük topluluklar halinde yaşayan bu çağ insanları konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiş ve temel ekonomi modelleri avcılık ve toplayıcılık olmuştur. Bu çağda tamamen tüketim ekonomisi söz konusudur ve henüz üretim yoktur. Beslenmelerinde en büyük diyet avladıkları hayvanların etleri olmuştur. Bunun yanı sıra yaşadıkları çevreden topladıkları yabani sebze-meyve, yenilebilir kökler ve yumrular gibi besin maddelerini toplayıcılık yaparak tüketmişlerdir. Paleolitik insanlar iklimin soğuk olduğu dönemlerde daha çok mağara ve kaya sığınaklarını barınak olarak kullanmışlardır. Bunun yanı sıra iklim ve çevre koşullarının uygun olduğu dönemlerde ise akarsu, göl ve deniz kenarlarında yaptıkları basit kulübe ve çadırlarda ya da açık hava yerleşimlerinde yaşamışlardır. Mineralojik özelliklerine göre özellikle diğer taşlardan daha sert ve keskin olan çakmaktaşı, kuvars, kuvarsit, kumtaşı, bazalt, andezit ve obsidiyen gibi taşları kullanmışlardır. Bunların yanı sıra odun, boynuz ve kemik de kullanmışlardır.

Paleolitik Çağ Alt, Orta, Üst ve Epi-paleolitik dönemlerden oluşmaktadır.

Alt Paleolitik Dönem

Paleolitik'in en eski evresi olup çok uzun yıllar sürmüştür. Süresi bakımından en uzun olan Alt Paleolitik günümüzden yaklaşık 2,6 milyon yıl önce başlamıştır. Alt Paleolitik Pleistosen'in başlangıcından yani Alt Pleistosen'den Orta Pleistosen'in sonuna kadar devam eder. Alt Paleolitik Dönem'de iklimin oldukça ılıman olduğu ve günümüzden pek farklılık göstermediği tahmin edilmektedir. Anadolu'da da durum bundan pek farklı olmasa gerektir. Anadolu, Avrupa kıtasından farklı olarak buzulların doğrudan ve ağır etkisiyle karşı karşıya kalmamıştır. Bunların izleri sadece belli başlı birkaç yüksek dağın zirvelerinde görülmüştür. Bu nedenle Anadolu daha çok Avrupa'nın buzul ve buzularası devreleri ile çağdaş yağış evresi (pluviyal) ve yağış arası evresi (inter-pluviyal) olan bir iklim yapısının etkisi altında kalmıştır. Alt Paleolitik ile ilgili kültür kalıntılarının özellikle de iki yüzeyli aletlerin tamamına yakın bir kısmının yüzeyden toplanmış olması ve çok geniş alanlarda görülmesi, Anadolu Alt Paleolitik dönem insanların kapalı mekânlardan çok açık alanlarda yaşam sürdüklerini gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca bu durum için iklim ve çevre koşullarının uygun olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Orta Paleolitik Dönem

Bu dönem "Mamut Çağı" olarak da bilinmektedir. Orta Paleolitik Dönem'de iklimin sertleşmeye ve giderek artan kar yağışı ile yeni bir buzullaşmaya dönmesi, insanın yaşamı ve teknolojisinde bir takım değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Sert iklim koşulları nedeniyle insanlar geniş mağara ve sığınakları iskan etmişlerdir. Teknolojideki değişiklik ise yongaların sistemli olarak üretilmesiyle nitelenmektedir. Bu dönemin "uzman avcı" haline gelmeye başlayan insanları mamut, gergedan ve geyik gibi büyük memeli hayvanları

avlayabilmişlerdir. Ayrıca bu hayvanları avlayabilmek için bir takım av teknikleri de geliştirdikleri tahmin edilmektedir. Orta Paleolitik Dönem'in sonlarına doğru insanlarda inançlarda ya da manevi hayatla ilgili faaliyetlerin de başladığı görülmektedir. Ölü gömme eylemlerinin ilk kez tespit edildiği yerleşimler Irak-Shanidar ve Özbekistan-Teşiktaş mağaralarıdır.

Üst Paleolitik Dönem

Bu döneme "Ren Çağı" adı da verilmektedir. Bu dönemin süresi diğerlerine göre nispeten kısadır. İklim hissedilir derecede soğuk ve kuru bir hale gelmiştir. Bu şiddetli iklim koşulları insanları korunmak için Mousterien'e göre daha çok mağara ve sığınaklar aramaya mecbur kılmıştır. Üst Paleolitik Dönem Homo sapienslerin ortaya çıkışı ile karakterizedir.

Bu dönemde Alt ve Orta Paleolitik Dönem'de görülen iki yüzeyle aletler kaybolmuştur. Bunların yerini daha çok dilgiler üzerine yapılmış ve bir çok işte kullanılan çok çeşitli aletler almıştır. Alet yapan aletler de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Taştan yontulmuş aletlerin yanı sıra kemik ve boynuzdan yapılmış aletler ilk kez bu dönemde ortaya çıkmıştır. Üst Paleolitik Dönem'de bir diğer önemli gelişme de sanatın ortaya çıkışıdır. İnsanların manevi hayatlarıyla ilgili olarak resim, gravür, alçak kabarma ve heykelcik tarzında sanat eserleri yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde süslenme merakı da açıkça görülmektedir. Bu dönemin insanları artık ölülerini gömmeye başlamışlardır. İnsanı, yontmataş endüstrisi ve kemik alet endüstrisi, faunası ile diğer dönemlerden farklılık gösteren Üst Paleolitik Dönem Paleolitik Çağ'ın en parlak ve ileri evresi olarak kabul edilmektedir.

Epi-paleolitik Dönem

Epi-paleolitik Dönem insanları kuzey yarımküredeki buzullardan şiddetli bir biçimde etkilenmemişlerdir. Bunun nedeni yaşamış oldukları coğrafi kuşaklardan ileri gelmektedir. Bu kuşakta iklim, kuzeye oranla daha ılıman olup sıklıkla kuraklık zamanlarının ortaya çıkmasına karşın, bitkisel besinlerin yetişmesine olanak sağlayan doğal şartları da içermekteydi. Yakındoğu'daki bitkisel çeşitlilik aynı zamanda hayvan çeşitliliğine de olanak sağlıyor ve dolayısıyla insanların besin kaynaklarını çok daha geniş tutabilmesine neden oluyordu. Epi-paleolitik Dönem yontmataş endüstrilerinde dilgi ve dilgicik alet teknolojisi baskın bir biçimde kendini gösterir. Dilgicik ve dilgilerden üretilen mikrolitler bu döneme damgasını vuran alet tipleridir. Dolayısıyla mikrolitler bu dönemin fosil direktörleridir diyebiliriz. Bununla birlikte Üst Paleolitik teknolojiden devam eden birçok alet türü de devam etmeyi sürdürmüştür. Kemik, boynuz, fildişi ve ahşap malzemelerden üretilen aletler de devam etmiştir. Boncuk üretimi standartlaşmış ve hatta ticari unsurlar arasına girmiştir. Taş kapların yapımına başlanmıştır. Mimari açıdan yuvarlak ve oval planlı ahşap kulübeler inşa edilmeye başlanır. Bunların tabanları sertleştirilmiş topraktır. Çukur barınak tarzında olup, dış çevreleri taş sıraları ile desteklenmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar:

H. Taşkiran, 2012, "Prehistorya; Tarih Öncesi Arkeolojisi", iç. Kuvaterner Bilimi, ed: N. Kazancı-A. Gürbüz, s. 171-194, Ankara.

M. Kartal, 2009, Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş: Epi-paleolitik Dönem, Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar

M. Kartal, 2015, Prehistorya (Tarih Öncesi) Kavramı, *APAD* 1, s. 145-162.